

OVERHEIDSGEWELD

Spuitsbussen met gifgas (CS-braakgas), rugtanks met hetzelfde middel, CS-granaten met een plastic huls. In één klap drie nieuwe geweldsmiddelen van politiezijde om de rellen te beteugelen en de openbare orde te handhaven. Niet verwonderlijk, en evenmin geheel en al onverwacht: nieuw wapentuig versnelt slechts de ontwikkeling naar een vermilitariseerde politie, maar geeft er geen drastisch andere richting aan. En die richting is al lang geleden bepaald - een opgaande spiraal van geweld waar politieke problemen met steeds meer en steeds verfijndere bewapening en uitrusting door de sterke staat worden 'opgelost'. Een technologische eskalatie die het wezen van het probleem, dat mensen niet langer onder de dreiging van kernenergie en kernwapens willen leven, ontkent.

Dodewaard, september 1981 heeft niet de doorbraak in politiek opzicht geleverd, waarop gehoopt werd. Integendeel, de platgeslagen en platgespoten blokkade-actie heeft slechts de posities verhard en het begrip geweldsspiraal verdere inhoud gegeven. Wat zal volgen - water vermengd met gifgas, rubberkogels of een gifgassen sproeiende helikopter?

De meest cruciale vraag die opduikt is waarom geweld eigenlijk door de overheid wordt gebruikt. Het antwoord is iets minder simpel dan nu wordt gesteld, maar in het algemeen kan gezegd worden dat dan geweld gehanteerd wordt, wanneer door de overheid gestelde (rechts)regels, normen en waarden worden overtreden en andere middelen van gezagsuitoefening en overtuiging falen. Geweld is machts-hantering bij uitstek, en altijd vernederend. Daarom is het een *ultimum remedium*: het wordt slechts in het uiterste geval aangewend. Volgens de boekjes althans.

De politie is in vrede tijd het overheidsapparaat dat het geweldsmonopolie bezit. Onder andere 'tot het verspreiden en het in bedwang houden van samenscholingen en volksmenigten, die een ernstige bedreiging vormen voor de openbare orde' mag van dat overheidsmonopolie gebruik worden gemaakt. Zo staat het in de wet. Wat ook precies in de wet staat aangegeven zijn de geweldsmiddelen waarvan de politie zich mag bedienen bij de uitoefening van haar taak. Die middelen variëren van gummistok tot pistoolmitrailleur.

Bij de vraag wat in de gegeven situatie gebruikt mag worden en wat niet, wordt in de toelichting gesteld dat het geweld - en dus de aangewende geweldsmiddelen - 'de perken van de redelijkheid en gematigdheid niet te buiten mag gaan'. Twee juridische termen. Redelijkheid houdt in dit verband in, dat er sprake moet zijn van een evenredigheid tussen doel en middel. Gematigdheid betekent dat het minst ingrijpende middel, dat nog aanvaardbare resultaten oplevert, moet worden gehanteerd.

Dodewaard beschouwend, kan men zich afvragen of de politie wel gebruik heeft gemaakt van het arsenaal aan wapens dat haar limitatief ter beschikking is gesteld, of zij haar organisatorisch - en eveneens wettelijk bepaalde - grenzen niet heeft overschreden en of er wel sprake is geweest van een evenredig en gematigd optreden in juridische zin.

GIFGASSEN

Artikel 3.b. van de Bewapenings- en Uitrustings-

beschikking Gemeentepolitie 1968 (inhoudelijk geldig voor zowel voor gemeente- als rijkspolitie) maakt gewag van 'traangasverspreidende middelen, van een door de minister goedgekeurd merk en type'. Om de lezer niet met codenamen te vermoeien, het gaat om twee soorten handgranaten, twee soorten geweergrenaten en het gifgas heet CS. De bijnaam is braakgas - als oorlogsgas is het verboden volgens de Conventie van Genève van 1925. Tegen de eigen bevolking mag het in vrede tijd, zegt Wiegel, volgens een duistere logika wel worden gebruikt. Het doel van het schieten of gooien met CS-granaten is een menigte te verspreiden. Voorwaarde is dat ontvluchtingswegen voorhanden zijn en dat de menigte bestaat uit gezonde jonge mensen die niet drinken en geen medicijnen gebruiken. Daarmee wordt half Nederland uitgeschakeld.

OPROEP

Wil iedereen die te maken heeft gehad met de effecten van CN- of CS-gassen (granaten, spuitsbussen, rugtanks) een korte, feitelijke beschrijving sturen naar:

Redactie Bevrijding
Postbus 700
1000 AS Amsterdam

Toch is het niet voor niets dat deze eisen gesteld worden, want wie in aanraking is geweest met CS zal de volgende symptomen bespeuren: braken, misselijkheid, koördinatieverlies van de spieren, ademhalingsproblemen, huid- en oogirritatie, bewusteloosheid en eventueel verstikking. Bij vochtig, windstil weer (zoals in Dodewaard het geval was) zijn de gevolgen van blootstelling ernstiger; hoeveel ernstiger is onbekend. Die onbekendheid met de gevolgen is niet verwonderlijk: de Nederlandse overheid heeft zelf nooit wetenschappelijke praktijkproeven op dit gebied laten uitvoeren. Al haar kennis is gebaseerd op niet geheel onverdachte buitenlandse bronnen en vergelijkend literatuuronderzoek. Dat mag de Nederlandse overheid, waar het om een potentieel dodelijk middel gaat en niet om een kosmetika-nouveauté, zeer kwalijk worden genomen. Zeker als men in aanmerking neemt, dat al drie jaar lang in de Verenigde Staten een onderzoek loopt, gestart door het departement van volksgezondheid, dat nagaat of CS kanker-erwekkend is. In dat licht bezien klinkt de rechtvaardiging van het ministerie van binnenlandse zaken, waarom in mei 1980 CS-gas de plaats heeft ingenomen van het voorheen gebruikte CN - CS zou veiliger zijn ronduit lachwekkend.

NIEUWE WAPENS

De granaten bezitten een opvallend nadeel: ook al kunnen ze ongestraft in een menigte worden gegooid of geschoten (dit is verboden; de EHBO-post in Dodewaard heeft een meisje moeten behandelen dat een brandwond in haar nek had als gevolg van een geweergrenaat die men op haar gericht had afgeschoten), ze kunnen worden teruggegooid door de demonstranten. Daar heeft de politie de afgelopen twee jaar met talrijke onlusten veel last van gehad maar er is nu iets op gevonden.

In Dodewaard zijn granaten gebruikt met een plastic omhulsel. De huls smelt bij het afvuren en is daarom te plakkerig om teruggegooid te worden.

Eveneens met ingang van Dodewaard zijn rugtanks met gifgas gebruikt. CS wordt daarin zeer fijn verdeeld met behulp van een oplosmiddel (waarschijnlijk tri-fluor-ethaan) en weggespoten met een drijfgas (waarschijnlijk freon). Van links naar rechts zwaaiend met de slang die uit de rugtank steekt kan men gericht een duidelijk bepaald groepje demonstranten bespuiten zonder daarbij, zoals met de 'rook' van de granaten wel het geval is, al te zeer afhankelijk te zijn van met name de windrichting. Tenslotte bij Dodewaard de spuitsbussen met - volgens politiewoordvoerders - CS-gas erin, bijgenaamd 'Chemical Mace'. Toen de eerste zaterdag van de actie berichten over het gebruik hiervan binnen druppelden bij de EHBO-post, werd door de politie twee dagen lang ten stelligste ontkend, dat er met deze spuitsbussen CS gewerkt zou zijn. Toen kwamen er foto's te voorschijn met de spuitsbusjes duidelijk zichtbaar erop en moest ME-kommandant Feijlbrief hun bestaan wel toegeven. Later beweerde hij zelfs dat de busjes 'tot de standaarduitrusting

van het arrestatieteam behoren'. Daarover later meer.

Wat de werking van de busjes betreft: ook hier de trits CS - oplosmiddel - drijfgas.

De Amsterdamse arts Han Schumacher beschrijft hoe het verder gaat: 'Nadat het freongas het opgeloste CS van moleculaire deeltjesgrootte naar buiten heeft gedreven, begint het oplosmiddel direkt al te verdampen (net als alcohol in een parfumverstuiver) en bereikt het CS het slachtoffer als een fijne druppeltjesregen. De tri-fluor-ethaan lost dan in de huidtal op, met als gevolg dat de zeer fijne CS-korrels in de huid komen te zitten. Hierdoor ontstaan tweedegraads huidverbrandingen, oogbeschadigingen en zelfs blindheid. Bij granaten is de rook van CS-korrels niet gebonden aan een vluchtige vloeistof en het CS zal zich daarom niet in de huid vastzetten. Zowel rugtank als spuitbus hebben diensgevolge een diepergaande uitwerking van het CS-gifgas. Dat maakt ze tot wapens die fundamenteel verschillend zijn van de 'normale' granaten.

Hier komt nog bij dat het doel van de aanwending van gifgas is, een menigte te verspreiden om de onlust te beteugelen. Welnu, de bedoeling van de spuitbus is dat er op één persoon wordt gericht om haar of hem zodoende buiten gevecht te stellen. Het spuitbusje is dan dus een zeer selectief wapen, dat niet voldoet aan de eis die voor de aanwending van gifgas wordt gesteld, namelijk het verspreiden van een menigte. Ook in dit opzicht - door het criterium van de selectiviteit - is de spuitbus een ander wapen.

VERBODEN EN ONTKEND

Aldus zijn er drie nieuwe geweldsmiddelen geïntroduceerd en tenminste één kenmerk hebben ze gemeen: ze zijn alledrie verboden. Het moertje, schroefje of tientonner die bij rijks- en gemeentepolitie in gebruik zijn moet namelijk van een ministerieel KEMA-keur voorzien zijn, en nergens in openbare circulaire, beschikkingen of wetsartikelen is een plek te vinden waarin gerept wordt van bovengenoemd nieuw wapentuig. In een interview met *Vrij Nederland* is minister Van Thijn van binnenlandse zaken verplicht dit toe te geven: 'Ik heb het nog eens na laten gaan, maar die spuitbussen behoren niet tot de standaarduitrusting, zeker niet van de gemeentepolitie. Het is mij op dit moment een raadsel waar ze vandaan zijn gekomen. Het is niet toegestaan om wapens te gebruiken die niet van te voren door de minister zijn gesanctioneerd.'

We duiken even terug in de geschiedenis. Voorjaar 1980 meldde een agent van de rijkspolitie dat hij bij de uitrusting van een lid van een arrestatieteam een spuitbusje had gesignaleerd. Het was hem niet bekend wat erin zat en evenmin waren er harde bewijzen voorhanden voor het bestaan van het busje zelf. Tezelfdertijd werden in Amsterdam spuitbusjes in de handen van zogenaamde stillen gezien. Naar aanleiding hiervan werd door STAD (radio Amsterdam) aan het ministerie van binnenlandse zaken onder andere de vraag gesteld over Chemical Mace. Het ministerie antwoordde op 29 april 1981:

Foto Eduard de Kam

'Spuitbussen Chemical Mace (CN) worden niet toegepast.' Dit antwoord werd nog eens herhaald in september dit jaar naar aanleiding van vragen van het PSP-Tweede Kamerlid Van der Spek. Er zou géén onderzoek worden ingesteld naar de kankerverwekkendheid van CS 'omdat "Chemical Mace" door de Nederlandse politie niet wordt gebruikt.' Zwart op wit kan niet. Desgevraagd zei ook de dienst voorlichting van de gemeentepolitie Amsterdam: 'geen enkel onderdeel van de Amsterdamse gemeentepolitie is in het bezit van deze spuitbusjes of rugtanks. Die behoren trouwens helemaal niet tot de reguliere uitrusting. Ze zijn gebruikt in Dodewaard, dat klopt, maar u moet er overigens voor uitkijken dat u die rugtanks met CS niet verward met de rugtanks met bluspoeder, die de Amsterdamse BraTra-groepen (Brand en Traan-gaseenheden - MB) hanteren'. Maar in Dodewaard viel weinig te blussen.

De ene stellige bewering na de andere. En eigenlijk is er, als we het Hoofd Voorlichting Geelof van de Algemene Inspectie van de rijkspolitie mogen geloven, niets aan de hand. Volgens hem zit de wettelijke basis voor de hierboven beschreven nieuwe wapens gebakken in de allesomvattende term 'traangasverspreidende middelen' en is voor de toepassing ervan geen aparte, nadere aanduiding nodig. Geelof: 'Het zijn alleen maar verfijningen die de techniek levert, net zoals die granaten met plastic hulzen. En daarbij, die spuitbussen zijn alleen voor de eigen veiligheid van de politiemensen bestemd. Misschien dat ze in het vuur van de strijd ook als wapen worden gebruikt, dat kan, maar primair zijn ze voor de eigen bescherming. Die kankerverwekkendheid moet u trouwens niet overdrijven. Het kan wel zijn dat er in Amerika een onderzoek aan de gang is, maar dat ene vleugje gas dat de gemiddelde demonstrant inademt....'

Stelt het echt allemaal zo weinig voor? Een handleiding voor de Zwitserse politie stelt het als volgt: 'De tot nu toe niet dodelijke traangaswapens van de politie, die gebaseerd zijn op vloeibaarheid, zijn voor de gezondheid zeer gevaarlijk gebleken wanneer de gebruiksaanwijzing niet tot in de details opgevolgd wordt.'

Die voorschriften zijn volgens de Duitser Schrempf, doctor in de wiskunde in München:

- 1 een sproeifstand van drie tot vier meter,
- 2 niet op de ogen richten en sproeien,
- 3 een zo kort mogelijke besproeiingsduur,
- 4 uitsluitend besproeiing van volkomen gezonde mensen.

In Dodewaard bevonden zich vijftig-plussers, invaliden en kinderen.

In Dodewaard is, volgens ooggetuigen, op een afstand van twee meter gesproeid.

In Dodewaard is 's nachts, puur bij toeval, een bewusteloze in een weiland gevonden die niet veel langer zonder geneeskundige hulp had moeten blijven.

Kortom, in Dodewaard is Chemical Mace gebruikt zonder dat ook maar één politiefunctiebaris een flauw benul van de gevaren had. Schrempf besluit zijn artikel, daterend uit 1978, dan ook als volgt: 'Een stof, die ogen en huid kan beschadigen, die mogelijk kankerverwekkend is, die als militair middel verboden is - die stof zou ook als geweldsmiddel voor de politie verboden moeten worden.'

EVENREDIGHEID EN GEMATIGDHEID

Volgens de Nederlandse Politiebond, NPB, was in het Dodewaard-draaiboek opgenomen dat de ME pas ingezet zou worden als alle andere middelen uitgeput waren en dat in principe de reguliere politie ('platte petten') de gebeurtenis zou begeleiden. Echter, zo gaat het redactionele commentaar in het blad van de FNV-politievakbond verder, de overgrote meerderheid van demonstranten, die niet uit was op een gewelddadige confrontatie met de politie 'slaagde er niet in de notoire reischoppers in bedwang te houden'. Daarom moest, helaas, de ME al op zaterdag 19 september in actie komen. Aldus de NPB.

Eén ding staat vast: dat ME-optreden was niet gematigd. Er werd hard en genadeloos op los geslagen. Dat kan het beste de EHBO-post getuigen, die een enorme stroom van gewonden te verwerken kreeg, onder wie mensen met kapotgetrapte handen.

VERVOLG VAN PAGINA 7

OVERHEIDSGEWELD DODEWAARD

Toch is er een concept voor ME-optreden (*Algemeen Politie Blad*), een oud afgedaan en nieuw vigerend. Het nieuwe schema houdt het volgende in:

De blauw bepantserde busjes naderen langzaam, in formatie. In kalme looppas wordt uitgestapt. De formatie wordt aangenomen. Men gaat voorspelbaar en niet snel voorwaarts. Geweldsgebruik komt weinig voor, het publiek is namelijk al weg. ME gaat langzaam terug in de busjes. Opgemerkt wordt dat aldus de ME 'overeenkomsten vertoont met massalegers'. Als Dodewaard wordt bekeken, dan is eerder het oude concept van toepassing: snel scheuren, hard remmen; veelvuldig, selektief en hard geweldgebruik. Hier bestaan dan ook 'overeenkomsten met commandoraid', volgens het Algemeen Politie Blad.

In een politiekommissie op landelijk nivo, de Centrale Politie Surveillance Commissie, fungeert een werkgroep-ME. Drie november 1980 heeft een lid van die werkgroep, hoofdkommissaris Van Doesburg van Utrecht, een *Discussienota inzake geweldsescalatie en de rol van de mobiele eenheid in dit verband* geschreven, waarin hij onder andere opmerkt: 'Eén van de belangrijkste aspecten bij de benadering van massale conflicten is, dat de politie zich niet op voorhand vereenzelvigd met het bestuur en justitie. Hierdoor ontstaat de mogelijkheid om een bemiddelingspositie in te nemen.' Verder legt hij de vinger op, een ook in politiekringen gevoelig onderwerp, de massaliteit van de ME-inzet en de effecten daarvan. Van Doesburg is van mening dat 'grotere openbare ordeverstoringen primair tegemoet dienen te worden getreden door reguliere politie, aangezien inzet van als zodanig herkenbare ME extern als toepassing van meer geweld wordt ervaren. De in politiekringen feitelijk vaak gehanteerde stelling dat een grote overmacht geweldsvormend werkt, dient bij bedoelde ordeverstoringen en acties niet primair te worden gebruikt, aangezien dit op langere termijn juist eskalerend kan werken.' Ongewone geluiden uit politiegelederen, en dat nog wel van een tot op heden niét geschorste politiefunktionaris. Het is echter niet verwonderlijk dat deze geluiden beperkt zijn gebleven tot een klein gezelschap en geen uitwerking hebben gehad op het daadwerkelijke ME-optreden van de afgelopen maanden.

ORGANISATORISCHE WANKONSTRUKTIE

In Dodewaard is geen gebruik gemaakt van arrestatieteams (wier taak het is vuurwapengevaarlijke criminelen aan te houden) of van aanhoudingseenheden (die in samenwerking met de ME demonstranten isoleren en aanhouden). Er was sprake van een unieke mengmoes die - wederom - nergens is vastgelegd en aantoon hoe autonoom, ongecontroleerd en ondemokratisch de politie haar gang kan gaan. Geelof, hoofdvoorlichter Rijkspolitie: 'Er was een arrestatieteam in Dodewaard, van welk distrikt zeg ik niet, en ter plekke is uit dat team een

soort aanhoudingseenheid gevormd die mensen aanhield en opracht.' Duidelijk wordt het grote gevaar van dit soort 'arrestation squads' die in leren jacks, met gympies aan en sjaals om opereren (afwijkend van de gemiddelde demonstrant hebben ze ook nog een pistool en handboeien); ze zijn onherkenbaar als politieagent in functie, gewapend met alles wat ze zelf maar kunnen verzinnen, geweld gebruikend op elke mogelijke manier. Het is de vraag in hoeverre berichten over in elkaar geslagen en getrapte demonstranten nog gerangschikt kunnen worden onder de kop 'helaas noodzakelijk politiegeweld' en niet onder de subparagraaf 'wraakoefeningen'. Zoals zeer waarschijnlijk het geval is geweest bij de eerste ontuiming van de Grote Wetering in december 1980, toen de Amsterdamse aanhoudingseenheid (tot nu toe de enige in Nederland) voor het eerst optrad en enige staaltjes van haar kunnen gaf. Politieagenten, die niet in dienst- maar wel in burgerkleding waren, voegden zich bij hun kollega's om het werk af te maken.

VERANTWOORDELIJKHEID

Hoe is het mogelijk dat de blokkade-actie in Almelo in juni dit jaar betrekkelijk vreedzaam en rustig verliep onder een VVD-minister die Wiegel heette - en dat de blokkade-actie in Dodewaard in september van dit jaar op ongeveer alle fronten misliep onder een PvdA-minister die Van Thijn heet?

Twee zaken moeten gescheiden worden als het erop aan komt poppetjes in de gezagshierarchie te plaatsen. Aan de ene kant de politieke, formele verantwoordelijkheid *achteraf* voor een actie ter handhaving van de openbare orde; deze wordt gedragen door de minister van binnenlandse zaken. Anderzijds de operationele verantwoordelijkheid *op het moment* van de actie zelf voor het verloop ervan; deze wordt gedeeld door drie instanties: de officier van justitie (bij Dodewaard: Boerwinkel van het arrondissement Arnhem), de bevelvoerend politiechef (Feijlbrief, distriktskommandant ME van de regio Nijmegen van de rijkspolitie) en de burgemeester (waarnemend burgemeester Goldberg). Van deze drie heeft de burgemeester de eindverantwoordelijkheid voor alle beslissingen. De officier van justitie en de politiechef nemen respectievelijk de strafrechtelijke kant (opsporingsbeleid) en de technisch-politionele kant (uitvoering) voor hun rekening. Geelof: 'Als u het zo sterk stelt, denk ik dat ik het wel met u eens kan zijn.' Voorzichtigheid troef, en dat moet ook wel, want de materie is ondoorzichtig en waarschijnlijk ook voor de betrokkenen zelf niet duidelijk. Dat verklaart de terughoudendheid van Van Thijn, sinds enkele weken minister van binnenlandse zaken. Toch moet niet uit het oog worden verloren dat weliswaar het Dodewaard-draaiboek onder Wiegel is opgesteld - maar door Van Thijn werd goedgekeurd.

MARCEL BULLINGA